

- 1.) Geopolitika – vymedzenie pojmu, predmet skúmania geopolitiky, základné geopolitické teórie, Geopolitika, jej vývoj a teoretické základy.

GEOPOLITIKA

- vznikla v 80-ich a v 90-ich rokoch 19. storočia, ako prvá teória medzinárodných vzťahov
- je to teória, ktorá študuje zákonitosti vplyvu zemského povrchu štátov a zákonitosti pohybu síl v priestore
- zjednotila dve teoreticko-metodologické prístupy: geografický determinizmus a sociálny darwinizmus

1. Geografický determinizmus – je to súbor teórií a metodologických zásad, ktoré sa snažia vysvetliť vývoj a stav jednotlivých spoločností a štátov z pohľadu geografického prostredia, v ktorom sa nachádzajú.

2. Sociálny darwinizmus – zakladateľ: Herbert Spencer. Snaží sa vysvetliť sociálne chovanie pomocou pojmov prevzatých z biológie (prírodný výber, večný boj o život, spoločnosť ako organizmus).

- termín „geopolitika“ prvýkrát používal R. Kjellen v roku 1899
- hlavný predstaviteľ: **F. Ratzel**. Jeho práce: *Antropogeografia, Politická geografia*
- podľa Ratzela táto nová vedná disciplína by mala študovať človeka, štát a svet v organickej jednote
- vlastnosti národa sú do značnej miery odvodené z charakteru pôdy
- národ a priestor určujú charakter štátu a jeho politický život
- patrí k organickému charakteru štátu, že sa rozvíja a rastie ako celok
- **R. Kjellen**, švédsky politik a profesor odmietol Ratzelove názory o štáte ako nižšieho organizmu a pokladal ju za zmyslovú rozumnú bytosť, zrovnateľnú s človekom
- v diele *Štát ako forma života* tvrdí, že politická účelnosť je pre štát dôležitejšou ako spravodlivosť či zákon
- štáty ako najimpozantnejšie formy života musia viesť vlastný súťaživý boj o život s ostatnými štátmi
- v knihe *Veľmoci súčasnosti* podľa Kjellena Nemecko by malo za úlohu znovu usporiadať Európu a presadiť sa k svetovému merítku
- vrchol a krízu nemeckej geopolitiky predstavuje **K. Haushofer**
- na teoretický odkaz Ratzela preformuloval pre nacistov teóriu životného priestoru a od Kjellena prevzal pohľad na štát ako na biologický organizmus
- svet rozdelil na 4 panregióny: Euroafrika, Panrusko, Panamerika a Východná oblasť
- podľa Haushofera geopolitika je teória závislosti politických procesov na zemi
- podľa neho životného priestoru nie je dostatok a hranice štátov sú bojovými frontmi
- 800 rokov trvajúca nemecká expanzia a rast nemeckého štátu musí ďalej pokračovať, cieľom by malo byť ovládnutie sveta
- budúcu slávu Nemecka videl v boji proti západným krajinám

- **A. T. Mahan:** *Vplyv námorných síl na dejiny*
- Mahan videl štát ako živý organizmus
- Originálna vízia svetovej mocenskej rovnováhy, 2 protikladné póly: morská moc a pozemská moc
- Výsledkom boja morskej a pozemnej moci je podľa Mahana rozdelenie ázijského kontinentu
- ďalším predstaviteľom bol **H. J. Mackindera**
- v roku 1904 publikoval prednášku: *Geografická osa dejín*
- najväčšiu slávu získala kniha *Demokratické ideály a realita* a článok *Gul'atý svet a dosiahnutie mieru*
- zachoval hlavné princípy mahanovského pohľadu na svet
- podľa neho Európske dejiny podliehali ázijskej histórii
- pojem Heartland – označenie akéhosi srdca zeme, jadro Svetového ostrova
- rozhodujúcou otázkou svetovej politiky sa podľa neho stal problém, kto bude ovládať Heartland, aký bude jeho silový potenciál
- Heartland predstavoval geografickú os dejín, kľúčovú oblasť, okolo sa vytvorili 2 hlavné politické pásy: Vnútorňý polmesiac (Nemecko, Rakúsko-Uhorsko, Turecko, India) a vonkajší ostrovný polmesiac (GB, Južná Afrika, Austrália, USA, Kanada, Japonsko)

Geopolitika dnes

- Po 2. svetovej vojne sa geopolitika rozvíjala po piatich hlavných líniách:
- 1. Autori a teórie** nadväzujúce priamo na odkaz geopolitiky, a to aj z hľadiska metodológie, niekedy dokonca s ideou Heartlandu
 - **A. G. Dugin:** *Základy geopolitiky* – poskytuje najkomplexnejší pohľad na súčasnú ruskú geopolitiku
 - Sympatie nielen ku geografickému determinizmu, ale aj k sociálnemu darwinizmu
- 2. Riadiť súčasný svet** znamená hľadať a dotvárať výhodnú rovnováhu
 - súčasné geopolitické myslenie v USA: **Z. Brzezinski:** *Velká šachovnica* – rozvíja svoju víziu o udržaní hegemonie USA v 21. storočí
 - rozlíšil 2 geopolitické typy štátov – aktívnych hráčov a pasívne ohniská:
 - a. geostrategický hráč** – štáty ktoré majú kapacity a vôľu použiť silu a vplyv za svojimi hranicami – hlavnými hráčmi na eurázijskom kontinente sú Francúzsko, Nemecko, Rusko, Čína a India.
 - b. geopolitické ohnisko** – štáty ktoré majú citlivé umiestnenie, sú zraniteľný – sem patria Ukrajina, Azerbajdžan, Južná Kórea, Turecko a Irán
- 3. Zachovanie hlavných teoreticko-metodologických princíпов, avšak zároveň odmietnutie bipolárneho videnia del'by moci** je spojené s pluralitnou vetvou geopolitiky
 - **S. Cohen:** *Geografia a politika v rozdelenom svete*
 - koncepcia geostrategických a geopolitických oblastí sveta
 - Cohen rozlíšil 2 hlavné geostrategické regióny:
 - námorný svet – závislý na obchode
 - eurázijský kontinentálny svet
- 4. Doplnenie tretieho rozmeru priestoru** – heslo doby: vzdušná moc
 - **G. Douhet:** *Nadvláda vo vzduchu a Vyhliadky budúcej vojny*
 - **A. de Seversky** – vychádzal z predstavy, že buď bude kontrolovaný široký vzdušný oceán okolo sveta, alebo nebude kontrolovaný nič

5. Environmentálna teória politického chovania

- táto problematika v 60-ich rokoch vyrástla zásluhou **H. a M. Sproutových**

- jedná sa o viacfaktorový determinizmus: zahraničná politika je študovaná ako závislá premena vo vzťahu ku geografii, demografii, k technologickému rozvoju

Geopolitika ako prvá na teoretickej úrovni upozornila na priestorový rozmer medzinárodnej politiky a na jej globálny charakter.

Nové horizonty geopolitiky

Dnes už nikto nepochybuje o tom, že vojna medzi NATO a Juhosláviou otvorila novú kapitolu v dejinách medzinárodných vzťahov. Systém, ktorý sa ešte len začína utvárať, radikálnym spôsobom mení doteraz platné geopolitické súradnice. Konflikt totiž nemal vplyv len na vývoj medzinárodného práva, ale aj na rozloženie síl vo svete a celkové mocenské posuny v tých častiach našej planéty, ktoré s Kosovom nemajú ani zd'aleka nič spoločné.

Politické procesy súčasného sveta sú spravidla ovládané záujmami ekonomickej globalizácie. Týmto trendom sú podriadené všetky mocenské ciele, vrátane nového globálneho bezpečnostného usporiadania. Charakteristickým javom súčasnosti je preto zákonite neustále klesanie významu štátu, ako to s desivou presnosťou prorokoval pred poldruha storočím Karl Marx. Na druhej strane je však rovnako charakteristické a paradoxné zároveň, že hoci kosovský konflikt zmenil tradičné vnímanie suverenity štátu, počet samostatných štátnych útvarov v tomto storočí trojnásobne vzrástol: kým v roku 1914 bolo na svete 62 štátov, v roku 1946 už zaznamenávame 74 a dnes až 193 štátov. Takýto svet sa veľmocensky ovláda oveľa ľahšie ako povedzme pred sto rokmi. Pôvodný ideál Organizácie spojených národov o rovnoprávnosti malých a veľkých štátov už svetovú politiku neoslovuje. Naopak: charakteristickým javom sa stáva prehlbovanie rozdielov medzi vplyvom jednotlivých krajín.

Kosovo ako obeť

Cestu k novému systému, ktorý zlegalizovalo Kosovo, otvoril koniec studenej vojny. Od začiatku deväťdesiatych rokov sa objavuje mnoho ukazovateľov, ktoré svedčia o tom, že Spojené štáty si neželajú, aby Spojené národy zohrávali svoju pôvodnú úlohu. Najmarkantnejšie sa to začalo prejavovať od konfliktu o nástupcu Butrusa Butrusa-Ghálího na poste šéfa svetovej organizácie. Od tých čias sú Spojené národy neustále vytláčané aj z takej základnej úlohy akou je funkcia sprostredkovateľa. Svedčí o tom aj fakt, že Daytonské dohody boli podpísané pod patronátom USA, nie OSN, rovnako i izraelsko-palestínska mierová dohoda, nevriavac o tom, že minuloročné decembrové bombardovanie Iraku americkými a britskými lietadlami sa svojím bezprávnym charakterom viac ako len ponáša na útok proti Juhoslávii.

Samotné Kosovo sa stalo obeťou. Obeťou experimentu, ktorý mal v čase päťdesiateho výročia Severoatlantickej aliancie potvrdiť nový kurz tejto bezpečnostnej organizácie. USA nemali iný logický dôvod na zásah. Kosovo je mimo amerických strategických záujmov či už v tradičnom alebo modernom zmysle slova. Malo však tú smolu, že sa stalo jedinečnou príležitosťou na odštartovanie nového poriadku v medzinárodných vzťahoch.

Dve alternatívy

Budúci vývoj v svetovej politike bude do veľkej miery závisieť od toho, či sa udrží americko-európske transatlantické partnerstvo. V zásade sú možné dve alternatívy trendov v medzinárodných vzťahoch. Prvým je udržanie polstoročného spojenectva a tým faktické potvrdenie dominancie Spojených štátov. Nepôjde však o klasického svetového policajta, pred ktorým sa trasie celý svet. Na takúto úlohu Washington nikdy nemal chuť.

Nový geopolitický model tohto druhu predpokladá vytvorenie novej kategórie veľmocí, ktoré budú lídrami vo svojich regiónoch a pritom budú rešpektovať vodcovskú úlohu USA. V praxi to znamená, že úloha malých štátov výrazne klesne a všetky významné rozhodnutia pôjdu mimo nich. Tento nový manažment medzinárodných vzťahov predpokladá aj nový typ zodpovednosti. Nie všetky mocnosti v dnešnom chápaní sú schopné uniesť takýto stupeň zodpovednosti. To sa ukáže už veľmi rýchlo. Vojna v Kosove napríklad posunula do veľmi výhodného dominantného postavenia Veľkú Britániu (samozrejme, na úkor Francúzska), aké nemala prakticky od rozpadu svojho koloniálneho impéria. Rivalita medzi Argentínou a Brazíliou sa začína nakláňať na stranu druhého z nich, lebo hoci Argentína je miláčikom Washingtonu, aj Spojené štáty musia brať do úvahy vojenskú silu, strategickú rozlohu a vplyv v danom regióne. Niečo podobné by sa dalo povedať o pakistansko-indickom spore. Bolo by teda príliš zjednodušujúce, ak nie priamo primitívne domnievať sa, že USA si "miestodržiteľov" svojho svetového poriadku "vyberajú". V tomto smere sme svedkami viacmenej prirodzenej selekcie. Odlišná situácia je vari iba v Afrike, kde stále nie sú vytvorené autonómne mechanizmy tvorby medzinárodných vzťahov a kde pravdepodobne Západ rozhodne, či sa africkou veľmocou stane Juhoafrická republika, Nigéria alebo Egypt.

Silné bloky

Druhá alternatíva je z dlhodobého hľadiska perspektívnejšia, ale aj riskantnejšia. Ráta s postupným rozpadom Severoatlantickej aliancie ani nie tak v dôsledku rozličných pohľadov na budovanie globálnej bezpečnosti, ako skôr kvôli takmer neodvratnej obchodnej vojne medzi USA a EÚ. V takomto prípade však nedôjde k stiahnutiu Washingtonu do svojej americkej ulity (hoci tlaky na návrat ku klasickému izolacionizmu 19. storočia nepochybne rastú), ale treba počítať s upevnením spojenectva medzi Spojenými štátmi a Japonskom. Američania sa budú naďalej usilovať vojensky zasahovať v iných častiach sveta, aj keď to už bude bez spojenectva s Európou a budú to robiť nepochybne menej často a pravdepodobne aj menej úspešne. Vytvorí sa niekoľko silných blokov, z ktorých budú dominantné USA, Európska únia a Čína. Rusko sa postupne rozpadne a jeho úlohu v oblasti preberie čoraz mocnejší Peking (už dnes má Rusko najslabší vplyv vo svetovej politike od čias cára Petra Veľkého). Trecie plochy medzi týmito blokmi však budú také veľké, že riziko globálneho konfliktu neúmerne narastie. Tu je však podstatné, že do takéhoto modelu zdegraduje svojou pozvoľnou nestabilitou skôr alebo neskôr i prvá alternatíva.

Globálna regulácia

Ani jedna z pravdepodobných možností nedáva svetovému vývoju potrebnú stabilitu. Medzinárodné vzťahy súčasnosti sa nezaobídu bez globálnej regulácie. To znamená, že tí, ktorí označujú Organizáciu spojených národov za zbytočnú, v podstate nevedia, čo hovoria. Tu nejde o to, nakoľko OSN plní svoju funkciu. Tu ide o to, že svet sa bez globálneho mechanizmu nezaobíde, že OSN - hoci aj zlyhávajúca vo svojich základných úlohách - je pre zdravý svetový poriadok vždy užitočnejšia ako jediná globálna superveľmoc či systém

rovnováhy moci. Napokon, dnešný význam Spojených národov nespočíva prioritne v udržiavaní svetového mieru, ako to plánovali ich zakladatelia. V súčasnosti je jasné, že OSN nemá mechanizmy veľmoci, ktoré by jej umožňovali zastúpiť ich autoritatívnu vojenskú silu. Svetová organizácia však dnes stmeluje svet a prispieva k riešeniu problémov, s ktorými sa nemožno popasovať inak ako globálne, vykonáva obrovský kus práce na poli osvetovom, vzdelávacom, kultúrnom, vedeckom a vytvára to najzdravšie ovzdušie pre porozumenie medzi národmi a tým aj pre tolerantný a nekonfliktný vývoj svetovej politiky. OSN je strechou všetkých našich aktivít a zlikvidovať ju by bolo ako rozbiť živý organizmus na bunky a atómy.

SN a OSN ako medzníky

Nepotrebuje ani tak reformovať OSN ako vypestovať politickú vôľu jej jednotlivých členov na realizáciu poslania Spojených národov. Veď ak 20. storočie okrem hrôzy dvoch svetových vojen nejakým radikálnym spôsobom ovplyvnilo dejiny ľudstva, tak to bolo práve založením svetových organizácií tiahnuúcich sa naprieč takmer celým našim vekom: Spoločnosti národov a Organizácie spojených národov. Napriek tomu, že prvá z nich stroskotala a druhá prežíva najväčšiu krízu od svojho vzniku, svetová organizácia ako taká priniesla ľudstvu nový, dovtedy nepoznaný pocit istoty, pocit vzájomnej spolupatričnosti a víziu globálneho vedomia, o ktorom dovtedy snívajú učenci iba v utopických teóriách. Už len samotný fakt, že sa podarilo tieto vízie uviesť do reálneho života, je veľká vec. Zánik OSN by bol faktickým popretím doterajších dejín a smerovania ľudstva.

Globálne inštitúcie

Je viac než jasné, že svetová organizácia vo svojej súčasnej podobe nezodpovedá politickej realite dneška. Medzi intelektuálmi je ešte stále populárna idea Spojených národov ako globálnej inštitúcie so svetovou vládou, svetovým parlamentom a svetovou armádou, ktorá by mala pod kontrolou aj všetky zbrane, vrátane nukleárných. Uskutočnenie tejto nepochybne prítlačlivej myšlienky bolo oveľa reálnejšie po druhej svetovej vojne, keď po takomto smerovaní OSN otvorene volali najväčšie authority vtedajšieho sveta ako napríklad Albert Einstein či Bertrand Russell, aby sme spomenuli aspoň niektorých. No aj dnes je myšlienka väčšej reprezentatívnej svetovej organizácie, ktorá je stále skôr medzivládnu ako medzinárodnou organizáciou, stále aktuálna a dokonca čoraz naliehavejšia. Pod vplyvom skúseností z integračných procesov sa však pravdepodobne hlavný prúd úvah nebude sústreďovať na centralizovanú svetovú vládu, ale skôr na globálne spravovanie moci, ktoré je transparentnejšie, pružnejšie a viac zodpovedá potrebám a výzvam dneška.

Ekonomika je prioritou

Integrácia je totiž globálny fenomén. Nielen jednoduchí ľudia, ale aj mnoho politikov sa pozerá na súčasné integračné procesy na starom kontinente stále ešte výrazne obmedzene: ako na uzavretý európsky projekt. Pritom si nevšimajú, že rovnako ambiciózne projekty vznikajú aj v Latinskej Amerike (Mercosur), Ázii (ASEAN), Afrike (COMESA), dokonca aj v Severnej Amerike (NAFTA) a v iných kútoch našej planéty. Pritom je zaujímavé, že hybnou silou integračného vývoja v týchto zoskupeniach je ekonomika. Zaujímavé je to najmä preto, lebo Európska únia, ktorá je neskrývaným vzorom väčšiny spomínaných projektov, začala svoje dejiny pred polstoročím ako reakcia na odhodlanie zabezpečiť mier, porozumenie, demokraciu, ľudské práva a celkovú prosperitu pre európske národy. Dnes sa spájajú aj krajiny, ktoré nemajú blízky hodnotový systém a ktorých jediným cieľom je ekonomický rast.

Integráciu v pravom zmysle slova vytláča globalizácia. Jej metódy sú pomerne agresívne a na jej výzvu nedokázala napriek najrôznejším rétorickým cvičeniam koordinovane odpovedať ani moderná ľavica. Integrácia sa prestáva týkať len zahraničnej politiky, ale začína ovplyvňovať vnútorný chod štátov a bežný život ich občanov, zasahuje takpovediac do všetkého. Ďalší vývoj už bude závisieť najmä od toho, aké záujmy prevládnu: štátne, globálne alebo skupinové (t. j. záujmy transnacionálnych korporácií). V situácii, keď štát už nemá silu regulovať záujmy veľkokapitálu a svetové spoločenstvo ju ešte nemá, je prognóza pomerne chmúrna, nie však beznádejná. Rast globálneho povedomia a poznanie nedeliteľnosti nášho spoločného vývinu nám dávajú šancu, že náš tlak bude účinnejší. Súčasné trendy totiž nevyhnutne spejú k tomu, že skôr či neskôr nastane čas postaviť sa na odpor.